

MINYA KÁROLY

Bizalmas írások

Móricz naplóinak nyelvhasználatáról

A napló rendszeresen, folyamatosan, estenként, naponta írt személyes élményeket, magánjellegű feljegyzéseket időrendben tartalmazó mű. Prózaí műfaj, az énformájú perszonális elbeszélés egyik sajátos változata. Tartalmazhatja az egyéni élet kisebb-nagyobb eseményeit, de helyet kaphatnak benne a közélet időszerű jelenségei is, bár mindig áthatja a szubjektivitás. Többnyire monologikus, stílusa közvetlen és kötetlen, mondatfűzése és szerkesztése nemegyszer laza. A naplóírás gyakorlata a reneszánsz időszakában vált népszerűvé. A XVII. századtól kezdve pedig igen sok jelentős író naplója vált közkinccsé: Byroné, Stendhalé, Tolsztojé. A magyar irodalomban nevezetes Kazinczy Ferentől a *Fogságom naplója* (1828); Kölcsey Ferenc *Országgyűlési naplója* (1832–1833); Széchenyi István, Balázs Béla, Márai Sándor *Naplója*.¹

A XX. századi magyar irodalom egyik legnagyobb naplóírója, Márai Sándor így vallott a naplóírásról: „... az elmúlt esztendőben volt időszak, amikor úgy éreztem, megfulladok, ha nem tudok ez oldalak szelepein át lélegzeni.” Móricz Zsigmond jelentős mennyiségű naplókéziratot hagyományozott az utókorra, kávéházakban, vonaton, hotelszobákban írt, a naplóírás segítségével lett úrrá a válságain. Erről ekképp vallott: „Csak egy súlyos defectusom van: folyton írok... Egy percnyi pihenés nélkül. Az élet minden benyomását és életem minden lelki hullámozását beledolgozom az Írásba.”²

A naplók kiadása és olvasása során felvetődhet az a kérdés: etikus-e ez? Olvasni mások legbensőbb megnyilvánulásait. Kukkoló olvasók – képzavarral élve. Azonban tudomásul kell venni, hogy a közismert személyiségek naplója a szélesebb körű nyilvánosság érdeklődésére is számot tarthat, és aligha túlzás föltételezni azt, hogy végső soron igenis minden napló szerzője számol azzal, hogy más is olvasni fogja azt, amit ő papírra vet. Draskovich Edina ekképp teszi fel a kérdést, majd adja meg a választ: „Van-e joga az utókornek turkálni a nagy író legtitkosabb lelki zugaiban? Móricz Zsigmond esetében talán igen, ő ugyanis módszeresen elégette azokat a dokumentumokat, amelyeket nem akart a tudomásunkra hozni. Az 1924–25-ös naplója olvasásakor pedig néha úgy tűnik, az egész magyarázatként, kimosakodásként írta, mentségként a csúnya szerelmi háromszögre és az azt övező tragédiákra. A háromszögre, amelyik Magoss Olgával együtt több is volt, mint három, és akkor még a debreceni szállodai kapcsolatát nem is számoltam bele.”³

Tehát az 1924–1925-ben publikált bizalmas írások előszelei a változásnak, szól-

¹ KULTURÁLIS ENCIKLOPÉDIA, napló. <http://enciklopedia.fazekas.hu/mufaj/Naplo.htm>. Letöltés: 2019. aug. 22.

² MÓRICZ ZSIGMOND: *Naplók. 1924–1925. Összegyűjt., szerk., valamint a jegyzeteket, az előszót és a mutatót írta: Cséve Anna. 2010. Noran Kiadó. 620. [Cséve, 2010.]*

³ DRASKOVICH EDINA: Móricz Zsigmond naplójáról. <http://szalon.arnolfini.hu/draskovich-edina-moricz-a-sokszogben>. Letöltés: 2019. aug. 24.

nak a feleségnek, Holics Jankának, és a fellobbanó szerelmek hősnőinek, később új szerelmeinek, a drámai szerepeket játszó Simonyi Máriának és Magoss Olgának.

A naplók általában a célelvően előre haladó vallomás és a töredékszerű följegyzéshalmaz végletei között helyezhetők el. Móricz *Naplók* című munkája inkább ez utóbiba sorolandó. Ugyanakkor mivel Móricz e művében nagy számban szerepelnek levelek, így érdemes e két műfaj összefüggéseit is megemlíteni. Sőt, a naplóírás móríci változata nehezen különíthető el a levélírástól, valamint más műfajú művek is szerepelnek benne: feljegyzések, versek. A napló és levél műfaja esetenként egymástól nehezen határolható el ebben a kötetben, gyakran veszik át egymás funkcióit. Ezenkívül jellemzője még, hogy a naplók igen szoros kapcsolatban állnak a művek világával.⁴

Szegedy-Maszák Mihály részletesen tárgyalja a napló és a levél viszonyát: „A napló és a levél sokáig nem számított az úgynevezett szépirodalom részének, szemben olyan kizáró műfajokkal, mint például a vígjáték vagy a románc. Különböznek a történetmondásos műfajoktól, elsősorban azért, hogy hozzájuk képest töredékszerűek, de rokonságot is tartanak velük, hiszen az olvasó valamely élet- vagy életszakasz elbeszéléseként is felfoghat egy naplót illetve levelezést. [...]” „A levelezés a naplóhoz képest inkább szövegek halmazaként fogható föl. Valamely naplóban nyilvánvalóan erősebb a folytonosság, mint egyazon szerzőnek különböző személyekhez intézett leveleiben.”⁵

Móricz Zsigmond *Naplók 1924–1925* című kötetének címét, a napló szó többes számát a kötet szerkesztője, Cséve Anna ekképp magyarázza: „A napló formaproblémája abból következik, hogy nincs az író által kiadásra szánt kézírata, nincs általa megjelölt kezdete és befejezése. A lapot lapra helyező spontán építkezésnek megfelelően a napló szó többes számban került a címlapra.”⁶

„A könyv azt a két évet tárja elénk, amikor az író *Búzakalász* című drámájának előadásán villámcsapásszerűen beleszeretett Simonyi Mária színésznőbe, s ezután több mint egy évvel felesége, Holics Janka, hosszú testi-lelki szenvedés után végül eredményes öngyilkosságot követett el. A „Naplók” egyes részeit korábban is publikálták, de meglehetősen szemérmességgel. Pedig e napló egyik újdonsága pont az, hogy hallhatjuk Móricz hétköznapi nyelvezetét, amelyben esetenként olyan szavakat használ, amilyeneket ma is csak néhány bátor kortárs író mer leírni.” „Nem tettünk engedelményt a móríci nyelvezet őszinteségét és határsértéseit esetleg túl szigorúan elbírálnak. A szerelmi nyelvezet korlátatlansága jellemzi”.⁷

A szemérmesség hiányát még tovább pontosíthatjuk: helyenként valóban trágár kifejezéseket használ az író. Egy intuitív, érzékeny, ingerlékeny és olykor bizony trágár Mó-

⁴ CSÉVE, 2010. 9.

⁵ SZEGEDY-MASZÁK MIHÁLY: Műfajok a kánon peremén – napló és levél. <https://sites.google.com/site/olvasokoer/iroi-naplók-világa/szegedy-maszak-mihaly-mufajok-a-kanon-peremen-naplo-es-level>. Letöltés: 2019. aug. 26.

⁶ CSÉVE, 2010. 9.

⁷ CSÉVE, 2010. 22.

riczot ismerhetünk meg a napló-összeállításokból.⁸ Móricz nem tudja és nem is akarja kordában tartani az írását.

Móricz naplója nemcsak műfajilag, hanem nyelvi-stiláris szempontból is sokszínű és változatos. Parttalan, vég nélküli írás a Móricz-napló. Mindenekelőtt a tobzódó szenvedélyesség jellemzi, ezt erősíti az írások töredékessége és elliptikus szerkesztésmódja. Ebből következően – ha szabad így fogalmazni – csapongó és szertelen az írásmód. A kiírás tűnik az elsődleges célnak, a szerkesztettség, az összefogottság kevésbé. Gyakran foszlányszerű gondolatok alkotják a szöveg gerincét. Jellemzője még a beszéltnyelviség, azaz az élőszóbeli megfogalmazásmód. Ugyanakkor meghatározó az expresszív előadásmód. A napló tartalmaz erőteljesen patetikus és erotikus áthallású verset, szenvedélyes metaforahalmozást tartalmazó gondolatsort, korlátlan szókimondással teletűzdelt emlékeket, de természetesen higgadt írásokat is. Az előadásomban e sokszínűséget kívánom nagy vonalakban bemutatni.

1924. II. 12.

„Két hét múlva kidobsz?

Maga édes, édes, édes, édes, édes, édes.

Amerre járok, ahol állok, élek, alszom: folyton veled beszélek.

Folyton jár a szám, s a gondolatom, mint egy kisgyerek[nek].

– Délután 2 és 3 közt jön a szeretőd?

Ocsmány kis álat. [!]

Visszakönyörgik hozzád magukat az urak? aki egyszer nálad volt... Nem hiszed, hogy én nem fogom?

Nem ? ocsmány kis álat. [!] nem? ... Kidobsz?”⁹

A részlet a töredékességre és a szenvedélyességre bizonyosság. Hiányzik az erőteljes szövegkohézió, a sajátosan elliptikus szerkesztésmód jellemzi. A sorkihagyások a szerkezet darabosságát jelzik. Jellemzi még az ismétlés és halmozás alakzata.

1924. II. 4.

VII. levél

„Én egy rabszolga vagyok, aki mindig asszonyoktól függ.

21 évig egy nő abszolút rabságában. Hogy történt, hogy én onnan most kirohantam?

⁸ G. T.: Móricz a naplójában mondta el. *Cultura* (2012. június 15. péntek). Letöltés: 2019. aug. 27.

⁹ CSÉVE, 2010. 55.

Én soha nem lőttem félre, és én képes volnék most magáért lerombolni mindent, írói nevemet, családot, becsületet.

És ráadásul maga ebben teljesen ártatlan.

Miért írok? ez valami vad és durva dolog.

És valami ellenállhatatlan kényszer hatása alatt, ahogy magamra hagynak, már írok, mert le kell írnom, hogy maga szép, szép, szép.

Mit tudom én, mi az a szép. A maga arca hervad, és ez tépett belém. Van két foga, a maga gyönyörű hosszú fogai közt fekete vonal: és én meghalok, hogy a nyelvemmel érinthessem.

Én letiprom magát, egész éjjel ágyamban volt, és elképzelhetetlen, ahogy becéztem.”¹⁰

Ez a részlet a teljes kitárulkozásra, szenvedélyes, erotikus megnyilvánulásra példa. Mint említettem, az 1924–1925-ben a publikált bizalmas írások is többfelé elkötelezettek: szólnak a feleségnek, Holics Jankának, és a fellobbanó szerelmek hősnőinek, Simonyi Máriának és Magoss Olgának. Móricz a naplóírás segítségével vészeli át családi életének ebből fakadó válságát, amely már-már írói pályájának derékba törésével is fenyeget. Ez utóbbi részlet Simonyi Máriának írt levél egyike.

Az alakzatok sorában megjelenik az anafora, ez a napló versszerű tulajdonságait adja, lírai prózává teszi. A kezdőbetűk használata látszólag esetleges. Íme, a részlet:

24. III. 6.

„Hogyan? kedves!

maga nálam annyival erősebb?

vagy annyival szerelemtelenebb?

vagy annyival nagyobb magán az életfelelősség, mint rajtam?

vagy maga már játszik? szolgálatra jelentkezett? tauglich? ('alkalmas')”¹¹

A következő részlet szenvedélyes és naturalista metaforahalmaz, sajátos szerelmi vallomás:

„De a kutya-istenét, én itt fekszem, kidobva az útra, hogy mindenki rám bámul, hogy nyüzsög bennem a pondró, a szerelem aranylegyekskéi teleköptek, s a buja gondolatok kukachalmává lettem, és sem írni, sem cselekedni nem bírok maga miatt.”¹²

¹⁰ CSÉVE, 2010. 41.

¹¹ CSÉVE, 2010. 82.

¹² CSÉVE, 2010. 82.

Erőteljesen patetikus és erotikus áthallású vers szól Bubushoz:

Óda a Bubushoz

Ó Bubus, te édes kis gyönyörű
selymes édes rejtekben húzódo
édes kis meleg enyhe
drága szerelmes

gyönyörű gyöngyszem vérforraló,
kicsattanó ajkad forró tűzű
minden ideget megfeszítő
minden szívet ölő

lehetetlen, abszurd kis létezés
a Titok forrása, ó te csoda,
hova megtér a vágy s ahonnan
ered a Lét

Kidagadt szemek lesik az izzó
sötét foltot a horizont ölén
minden út édes, mely oda visz
s odavisz minden út

mert mindenek útja csak oda
csak oda indul és odafut:
és te kis abszurdum, ó csoda,
minden utakat befogadó

isteni kert, mely mindent megterem,
isteni rejtek, mely mindent befogad,
isteni templom, hol minden istenek
térdre borulnak:

csak én vagyok rád féltékeny, közkincs,
csak én vagyok a senki? mikor
csak én akarok lenni a Minden.

hű bubusomnak¹³

Szójáték, humor, kihagyás – ez is Móricz naplójából:

Két álom II. (öt órákor)

„De jó ez a hét mit itt töltöttem
Impotencia örködött fölöttem.
egész éjjel meg se mozdult a drága,
nappal pláne elsikkadt a nadrágba

No de majd a jövő hétre állítás:
ha megindul újra a fa szállítás!
hogya nekem az én szívem kínálja
úgy ellátom szétszakad a ...

Volt ma Lukácsnak sikere: látta bubust? Maga becsstelen nyelvű, jaj a nyelve, a nyelve nyalva.”¹⁴
A már említett örült szenvedély hangja szólal meg a következő részletben:

„Nem bírom a tollat fogni, akkora önuralom kell, hogy végig ne szántsam az egész papírt csak úgy, ahogy magát szeretném csókba fojtani, mert ez az utolsó szó: a csók!”¹⁵

Ayhan Gökhan ekképp jellemzi Móricz naplóját: „Egy roppant nagy munkabírással rendelkező író a tervek szerint hat kötetet felölelő naplója sejteti, hogy a regény és egyéb műfajok írása mellett fontos volt számára ez a fajta kielégülés, a szexuális-lelki feszültségek, az őt foglalkoztató problémák levezetése, más értelemben véve a napló Móricz gyóntatószéke, vezekelő szentélye, bizalmas barátja volt. Mint egy asszonyt, használta a naplót, bármit elmondhatott neki, és a naplók tanúsítják, hogy el is mondott, nem tartva a következményektől, a szépités, cizellálás ügyes kikerülésével az igazi Móricz Zsigmond írhatta meg az igazi Móricz-portrét – a művészt és a magánembert egy személyben –, ezzel a nagyon is meggondolt tettel fejtörést, hatalmas munkát okozva a későbbi Móricz-kutatóknak és -rajongóknak. A gondolat stiláris ellenőrzés nélkül, gyorsan lett lejegyezve, egy hosszú nap végén vagy egy nagyregény írásának kávészünetében. A szó, a nyelv, gondolhatta Móricz, bármire felhasználható, nem szabad, hogy korlátok közé szoruljon vagy akadályba ütközzön, az elhallgatás, kihagyás lenne erkölcstelen, megfosztottá (jogfosztottá) válna a szó, a nyelv, ennek súlyos következményeként az értékéből veszítene.”¹⁶

Össességében Móricz naplója nem hagyományos, nem prototipikus, hanem újszerű, őszinte, szókimondó, meghökkentő, nyelvi regisztereit tekintve pedig sokszínű és változatos.

¹⁴ CsÉVE, 2010. 94.

¹⁵ CsÉVE, 2010. 95.

¹⁶ AYHAN GÖKHAN: Móricz, az életrajzíró.

<http://www.kalligramoz.eu/Kalligram/Archivum/2013/XXII.-evf.-2013.-juli-us-augusztus-Moricz-utan/Moricz-utan/Moricz-az-eletrajziro>. Letöltés: 2019. aug. 30.